

LUKUTAIDON JÄLJILLÄ

HAVAINTOJA UUDESTA ÄIDINKIELEN KOKEESTA

Ylioppilastutkintolautakunta kokeili syksyllä 1999 kahdeksassatoista suomenkielisessä ja viidessä ruotsinkielisessä lukiossa uudentyypistä äidinkielen koetta. Uusi koe perustuu aineistoon, kuten nykyinenkin aineistokoe. Erilaisia tekstejä sisältävän aineistovihon sijasta kokeessa käytetään vain paria, kolmea tekstiä tai runovalikoimaa. Kokelas tekee useita tehtäviä: tavoitteena ei siten ole nykyisen aineen kaltaisen yhden tekstin kirjoittaminen.

Uusi koe on suunniteltu korvaamaan nykyinen äidinkielen toinen koe eli ns. ot-sikkokoe. Äidinkielen ensimmäinen koekerta eli nykyinen aineistokoe säilyy pääpiirteissään ennallaan. Kokelaan arvosana äidinkielen kokeesta määräytyisi vastaisuudessa siten, että ensimmäisen ja toisen kokeen pistemäärät laskettaisiin yhteen ja tämä yhteispistemäärä ratkaisisi arvosanan.

Uudentyypisen kokeen kokeilussa perusrakenteeltaan samanlaisesta kokeesta tehtiin 11 erilaista versiota, joiden aineistoina olivat seuraavat tekstit: 1) Kaksi lukua Olof Lagercrantzin teoksesta *Lukemisen ja kirjoittamisen taidosta*, 2) Martti Joenpolven novelli »Huolehtivainen rakastaja», 3) Valikoima runoja, joita yhdisti se, että niissä kaikissa esiintyi tavalla tai toisella ikkuna, 4) Jukka Kekkonen artikkeli »Miten elää menneisyyden kanssa?», Ulla-Maija Peltonen artikkeli »Barbaria ja unohdus kulkevat käsikkäin» sekä katkelma Väinö Linnan romaanista *Täällä Pohjantähden alla II*, joita yhdistää kansalaissota-aihe, 5) Lasse Koskelan essee »Leppäsen Preetistä vähäsen» sekä 6) Katkelma Väinö Linnan romaanista *Täällä Pohjantähden alla I*.

Vaikka koe aineistoltaan painottui kaunokirjallisuuteen, ei tarkoituksena ole kehittää puhdasta kirjallisuuden koetta.

Aineistoihin liittyi kuhunkin kaksi tehtäväsarjaa: toisessa oli yhdeksän tehtävää, joista kokelaan oli tehtävä viisi, ja toisessa viisi tehtävää, joista kokelaan oli tehtävä kolme.

Viiden tehtävän suorittajilta pyydettiin kussakin tehtävässä noin konseptisivun kirjoittamista, kolmen tehtävän tekijöiltä edellytettiin kussakin tehtävässä 1–2 konseptisivun kirjoitusta. Tavoitteena oli se, että kokelas tuottaisi yhteensä reilun konseptin verran tekstiä. Määrä vastaa osapuilleen nykyisen aineen pituutta, joka on keskimäärin 4–5 konseptisivua.

Tehtävien painopistealueita olivat (1) tekstien rakenteet, (2) tematiikkaan ja sisältöön liittyvät seikat sekä (3) tekstin vastaanotto. Lisäksi kaikkiin tehtäväsarjoihin sisältyi tehtäviä, jotka antoivat mahdollisuuden (4) muita tehtäviä vapaampaan, omiin kokemuksiin ja mielipiteisiin perustuvaan kirjoittamiseen.

ÄINEISTO JA TEHTÄVÄT LUJILLA

Kokeilun tulokset osoittavat, että uusi koetyyppi vaatii tehtävän laatijoilta monessa suhteessa enemmän kuin nykyiset äidinkielen kokeet. Ensinnäkin koe asettaa suuret vaatimukset pohjateksteille. Kun pohjatekstejä on vain yksi tai korkeintaan muutama, on aineiston valintaan kiinnitettävä erityistä huomiota. Kokeilussa mukana olleista koeversoista yksikään ei epäonnistunut aineistonsa sopimattomuuden takia, mutta useat

aineistot tuottivat ongelmia.

Kokeessa käytettävän aineiston vähyyttä vaatii paljon myös tehtävänannoilta. Lähes kaikissa kokeiluissa koeversioissa tuotti hankaluuksia tehtävien päällekkäisyys. Tämä on varsin ymmärrettävää. Kokeessa on oltava sellaisia tehtävänantoja, jotka suuntaavat huomion pohjatekstin kokonaisuuteen. Toisaalta mukana on oltava tarkoin ohjattuja tehtävänantoja, jotka ohjaavat tarkastelemaan jotakin tekstin erityispiirrettä. Näitä kahta tavoitetta on toisinaan vaikea sovittaa yhteen. Tehtävät tulee siten räätälöidä huolellisesti juuri käsillä olevaa aineistoa silmällä pitäen.

Aineiston valinnan pulmia vähentää kuitenkin se, että uudessa koetyypissä voidaan käyttää pitempiä tekstejä kuin esimerkiksi nykyisessä aineistokokeessa. Niinpä valinnanvaraa on enemmän, sillä lyhyden vaatimus ei rajoita mahdollisten tekstien määrää yhtä paljon kuin nykyisin.

KORUTONTA KERTOMAA

Uuden kokeen tehtävissä painopistealueiksi oli valittu (1) tekstien rakenteet, (2) tematiikka, (3) reseptio ja (4) omakohtaisen kirjoittamisen mahdollisuus. Nämä painopistealueet ovat äidinkielen ja kirjallisuuden oppisisältöjen kannalta perusteltuja. Toisaalta ne ovat perusteltuja myös yleisen kansalaistaidon kannalta: nykyisessä tekstien ja merkitysten maailmassa tarvitaan hyvää luku- ja kirjoitustaitoa. Sen perustana taas on kyky eritellä tekstejä ja konteksteja järkevällä tavalla.

Uuden koetyypin kokeilu osoitti, että kokelaiden tiedoissa ja taidoissa on suuria puutteita juuri kokeen painopistealueilla. Kokelaat eivät ole harjaantuneet tekstien erittelyyn ja tulkintaan. Temaattinen lähestymistapa on heille luonteenomaisempaa, mutta näiltä osin tuloksia heikentävät taipumus irtautua tarkasteltavasta tekstistä sekä

monissa tapauksissa myös yleissivistyksen hataruus. Reseptio erittely tarkoittaa käytännössä useimmiten oman lukukokemuksen kuvailua. Reseptioon suunnatut tehtävät epäonnistuvat usein siksi, että omien tuntemusten kuvailu saa pääosan ja pohjateksti jää vain etäisen virikemateriaalin asemaan. Näissä tapauksissa koko aineistokokeen peruseräite romuttuu.

Painopistealueista neljäs eli omakohtainen, välttäen ohjattu kirjoittaminen on kokelaille mieluista, mutta tämäntyyppisten tehtävien tuloksia on vaikea arvioida. Esimerkiksi runon kirjoittaminen äidinkielen kokeessa saattaisi houkutella kokelaita myös mukaelmien tai suoranaisten plagiaattien kokeilemiseen. Jos pyrkimyksenä on jonkinlaisen luovan kirjoittamisen koe, aineistoon perustuva koe tuskin on sille otollisin koemalli.

TUNTEMATON KAUNOKIRJALLISUUS

Kokelaiden vaatimaton menestys nimenomaan äidinkielen ja kirjallisuuden ydinalueilla on yllättävää. *Lukion opetussuunnitelman perusteissa* (1994) korostetaan oppilaiden harjaannuttamista tekstien erittelyyn ja tulkintaan, niin kuin luontevaa onkin. Opetussuunnitelmassa kirjallisuudella on merkittävä osa: »Kaikilla kursseilla käsitellään kirjallisuutta ja tehdään aiheeseen liittyviä kirjoittamis- ja puhumisharjoituksia.» Opetussuunnitelmasta huolimatta juuri tekstin erittely ja tulkinta on se osaluokka, jota kokeiluun osallistuneet kokelaat vierastivat ja jolla he suoriutuivat heikosti.

Opetussuunnitelman kauniista sanoista huolimatta vaikutelmaksi jää se, että kirjallisuutta ei taideta käsitellä aivan kaikilla kursseilla. Lyriikka näyttää olevan kokelaille perin outo kirjallisuudenlaji, ja Suomen kirjallisuuden tunnettu klassikko, Väinö Linnan trilogia *Täällä Pohjantähden alla*,

oli heille tuntematon teos. Kokeilun yksi selkeä tulos onkin se, että kokelaiden luke-neisuus on vähäistä ja he ovat tottumatto-mia lukemaan kaunokirjallista tekstiä. Kun heiltä vielä puuttuvat tekstin kuvaamiseen ja erittelemiseen tarvittavat käsitteet, tuot-taa kirjallisuudesta kirjoittaminen heille suuria vaikeuksia.

ARVOSTELUN HANKALUUKSIA

Uusi koetyyppi nostaa esiin uudenlaisia arvosteluongelmia. Arvostellessani koesuo-rituksia kävi havainnollisesti ilmi se seikka, että teksteillä on konkreettisia, ns. objektiivisesti todettavissa olevia ominaisuuksia vähemmän kuin usein tullaan ajatelleeksi. Esimerkiksi tekstin rakenne ei suinkaan ole neutraali tosiasia, josta kaikkien olisi helppo olla yhtä mieltä. Tekstillä on toki konkreettisia ja helposti todettavia ominai-suuksia, mutta erimielisyydet alkavat heti, kun kysytään, mikä merkitys näillä ominai-suuksilla on. Lukijan konteksti määrää pit-käلتi sen, mikä tekstin omaisuus tuntuu merkitsevältä. Niinpä näkemykset vaikka-pa runon rakenteesta saattavat muodostua varsin erilaisiksi: yksi pitää tärkeänä ha-vaintoa siitä, että toisen säikeistön kolmas

säe on murrelmasäe, toinen korostaa ensim-mäisen säikeistön antiteettista rakennetta, kolmannen mielestä koko runo on rakennet-tu intertekstuaalisten kytkentöjen varaan. Rakenteen hahmottaminen ei siis ole neut-raalia havainnointia, vaan se on lujasti kyt-köksissä tulkintaan. Tässä mielessä uusi koe vie siis kirjallisuudesta puhumisen peruson-gelmien äärelle: kun se pakottaa paneutu-maan tekstiin, se myös osoittaa siitä aiheu-tuvat hankaluudet. Samat pulmat koskevat myös nykyistä aineistokoetta, mutta ne ei-vät samalla tavalla korostu, sillä käytännös-sä kokelaat eivät siinä juuri paneudu teks-tin erittelyyn, eikä liioin erittelyn asiantun-tevuus aina ole arvostelun ensisijaisena kri-terinä. ■

Olen laatinut kokeilusta raportin, jonka yli-oppilastutkintolautakunta julkaisee. Ra-porttia voi tilata ylioppilastutkintolauta-kunnasta (puh. (09) 773 801, faksi (09) 762 274). Hinta noin 100 mk. Soita heti!

LASSE KOSKELA

Sähköposti: lasse.koskela@helsinki.fi